# Silasi Türkçe

Nazım Payam

ÖTÜKEN

Nazım Payam; 1955 yılında Elazığ'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini aynı ilde tamamladı. Balıkesir Necati Bey Eğitim Enstitüsü Türkçe ve Eskişehir Anadolu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirdi. Yurdun çeşitli yörelerinde öğretmenlik yaptı. *Türk Edebiyatı, Türk Dili, Kültür Dünyası, Dergâh* ve *Harput Çırası* gibi kültür-sanat-edebiyat dergilerinde şiir, deneme ve eleştirileri yayımlandı. 2013 yılında Ses *ve Yaz* (Ötüken Neşriyat, 2014, 2. Bs.) isimli eseri ESKADER ve Türkiye Yazarlar Birliği tarafından yılın deneme kitabı olarak ödüllendirildi. 1999'dan beri Elazığ'da yayın hayatını sürdüren sanat-edebiyat dergisi "Bizim Külliye"nin genel yayın yönetmenidir.

Yayınlanmış eserleri: Sonrası Güldür Açar (şiir), Ben Kendimi Dağ Bilirim (şiir), Şehrin Eylül Tarafı (Deneme), Ses ve Yaz (Deneme) Ateş Islağı (Şiir)

*Eren ve İdil Ceren'e…*

# İçindekiler

İçimdeki Kuşlar İstanbul'a Uçun ..... 11
Şehir ve Mahfiller ..... 15
Beş Şehir'in Sırrı ..... 20
Bize Benzer O Kâinat ..... 24
Bir Saltanatın Yenilgisi ..... 29
Anlatılmadık, Unutulduk ..... 34
Şiirin mi Var, Derdin Var! ..... 37
Edebiyat Dergileri ..... 41
İlk Aşk, İlk Şiir, İlk Dergi ..... 44
Tutku ve Temas ..... 48
Bizim Külliye'nin Hikâyesi ..... 54
Dergi Aydınlığında ..... 60
Aman Ayrılık ..... 67
Roman Okurluğu(m) ..... 72
Gelin Tanış Olalım ..... 76
Sılası "Türkçe" ..... 84
Kudretten Sürmeli: Türkçe ..... 89
Tanıtım, Eleştiri ve Dergiler ..... 94
Dergilerin "Sanat Fidanlığı" ..... 99
Vefa ve Armağan ..... 105
Haz Sınavı ..... 108
Dosya Konumuz 'Hayvanat' ..... 113
Türkü Hüznü ..... 117
Şiir Hüznü ..... 122
Hangi Şiir ..... 128
Kabına Sığmayanlar ..... 133
Deneme Kimliği ..... 140

Dergi Merakı ..... 146
Göçmen Kuş ..... 152
Bir Şairin Hayalinde Kurduğu ..... 160
Tercih Dili ..... 165
Hayret ve Ölüm ..... 169
Bizim Külliye'nin Yönetim Yerleri ..... 172
Birbirini Bilmemek İnsaf Değil ..... 177
Kalk Gidelim Sılaya ..... 182
"Kanlı Noel" ..... 186
Kuşlar ve… ..... 189

## İçimdeki Kuşlar İstanbul'a Uçun

KADER denilen pusula, Mevlana'yı Belh'ten, Şems'i Tebriz'den getirtip nasıl Konya'da buluşturduysa, keşke üç günlüğüne de olsa beni, eserlerinden sermest olduğum dehaların şehirlerine götürseydi. Onların ilk göz ağrısı kim? Kimlerle dertleşmişler? Hangi sancılarla vücut bulmuşlar? Kalabalığın hiçlik çıbanından nasıl kurtulmuşlar? Yüzyılları aydınlata ışılata yürümelerine dayanak ne? Ayrıcalık kendilerinde mi, yoksa onları uzun süre cenderede tutmuş şehrin insafında mıdır? Bilmek, öğrenmek isterdim.

Bu, hâlâ şiddetinden sarsıldığım bir arzudur.

Şehirde bulunan her şey bir evvelkilerin mirasıdır. Hemşehrilerin inadı, ciddiyeti, ölçüsü, taşkınlığı da öyle; evvelkilerin kültür genindendir. Bugünkülerin eşyaya, sanata, olaylara eğilimi ile dünkülerin münasebeti arasında kopmaz, çürümez bağlar vardır. Değiştiğini zannedenler, sonradan edindiklerini yine içinde eriyecekleri toplumun ölçeğine teslim ederler.

Bunda abartı yok.

Yaşadıkları toplumdan koparak farklı genleşip genişleyenler, başkaldırı gücüne erişince safra gibi atılırlar. Acı-

masızdır geleneğin müritleri. Velhasıl hayatın omuzlayıp getirdiği endişe, renk ve düzenekleri dillendirenler, yeniyi öne sürenler şehrin hoşgörü sınırını göz ardı edemezler.

Hayatın hem iç hem de dış cephesini inançla, azimle değiştirmeye direnen, sınırları zorlayan yok mu? Mutlaka olacaktır. Mutlaka aykırı çizgi üzerinde yürüyenler çıkacaktır. Hele aşkının fedaileri, aşkının dehaları! Sanmam ki zapt olsunlar. Ama aşk dehası için asıl mesele uyumlu direnişte. Sabırda.

Feragat, fedakârlık bu!

Yeniye açıklar kırgın olabilir, fakat küskünlük onlara asla yakışmaz.

Öyleyse aşk dehasının hayatını şekillendiren ya zamanın sonuçlandıracağı munis, mülayim hesaplaşmalar, ya da inziva: Gelecek nesiller için kozasını yani eserini içten içe örmesi.

Sanırım bir başka rahatlatıcı hakikat de şu: Halkın düne ait özeli, güzeli belirginleştirip koruyacak, istikbale taşıyacak kişilere ihtiyaç duyması. Belli bir süre yeniyi ileri sürenlere cesaret vermesi, onları bir sırrı çözmek zevkiyle karşılaması… Evet, halk, yeniye sürükleyici uyarıları en fazla ve en hızlı geleneğin sunumları üzerinden kabullenir.

Kırk yıl önceydi: Konuların, konuşulanların tekdüzeliğinden bıkmış, kendimi İstanbul'a atmıştım. Orada ilk Fatih'i anmış, ona dualar göndermiştim. Beni, bizi kuşatanları bilmek, öğrenmek istiyordum. Elimde "Kendi Gök Kubbemiz", her semti, her mahfili Yahya Kemal'in hülyasıyla dolaşacak, Müslüman ruhumuza saray, yalı, kışla, cami ve çarşılarını nakşeden payitahtı; İstanbul'u tanıyacak, merakımın tazyikiyle "Görmediğim, gezmediğim" yer kalmayacak heyecanıyla doluydum.

"Birdenbire mes'ûdum işitmek hevesiyle,
Gönlüm dolu İstanbul'un en özlü sesiyle"
…
"Kandilli'den Çubuklu'ya çıktık gezintiye
Yalnız kürek sadâsı gelen bir kayıktayız."
…
"Git bu mevsimde, gurup vakti, Cihangir'den bak!
Bir zaman kendini karşındaki rü'yâya bırak!"

"Kandilli, Göksu, Kanlıca, İstinye…"

Yetmedi.

Belki de şiirlerle yol iz süremeyecek derekedeydim. Şaşkın ve avare gönlümü eğlence mekânlarında oyaladım.

Dönüş vakti geldiğinde; "Silkin ve sakin ol" dedim kendime, melül mahzun. Demek ki hâlâ rotasızsın, çile kovan henüz dolmamış. Yine gelirsin. Yarın değilse öbür gün… Elbet bir gün seni teselli edecek duygudaşlar bulur, kıyıdan, köşeden onların mahfiline sızar, bir daha kopmazsın.

O gün geldiğinde nice romancı, seni kahramanına yoldaş edindirmek için yolunu gözleyecek, hikâyeci, okundukça tat veren hikâyesinin nemli sayfalarını sana açacak. Nice şairi eşikte bulacaksın. Yalnız onlar mı bekleyenin olacak? Divitinden mürekkep damlayan postnişin de!

Haydi diyelim, kimseyle rastlaşmadın. Kader, kılavuzunla kesiştirmedi yolunu. Ya İstanbul'da olman!

Güzelliklerimizin yüksek numunelerinden mevcut İstanbul'dan ayrı kalmak ne büyük ıstırap…

O münzevi, o arkadaşsız günlerimde sezmiştim; insan mucizesini huşuyla izleyen İstanbul'un bir başka büyüsü de herkesin geceye gömüldüğü saatlerde, çaresizlere yeni uğraşlar taşımasıydı.

İstanbul'da gökten denize düşen yıldızlar, hiçbir yorgunluğa takılmaksızın usul usul tepelere tırmanır, oradan parklara, bahçelere, otel odalarına iner, hastanın, elginin, garibin, ihtiyarın camına henüz adlandırılmamış renk renk resimler çizer. En ücra noktalara kadar sızan umut huzmeleri yarım kalmış özlemleri depreştirir. Hasretten, eziklikten yılmışlara bestelenmiş yarınlar dinletir. Bu ezgiler, minaresinden, hisarından, çeşmesinden akan tevekkülle sabaha dek sürer.

İstanbul'da insana unutturulan şey, uyumaktır.

Anka, varlığını tescilleyip yeryüzünde kendisine veya ilgisine bir yer arasaydı, her hâlde, hâlden anlayan İstanbul'u seçerdi. Onun yedi tepesinden birine konar, yuvasını bulmanın sevinciyle Zühre gibi tüylerini bakır rengine boyardı.

Ediplerimiz de, ruhunu sonsuzluğa dokundurmak umuduyla binlerce kanat sesi eşliğinde İstanbul'a gelmiyor mu?

## Şehir ve Mahfiller

YERİNE yakışmaya görsün insan, hangi derde teselli olmaz ki? Onun işi, davranışı, ilacı yetkinliğinin tezahürüdür. Ondan yansıyan samimiyettir, umuttur. Becerisiyle hâlden anladığına inandırır bizi. İhtiyacımız hemen karşılanacakmış hissi uyandırır. Taleplerimizi ertelemesi bile şifa vaktini gösterir bize.

Evet! Hayatımızın ahengini taşıdığımız sorumluluk ve tercihlerimiz belirler. Fakat mutluluk daima muhataplardan gelir. Enginlik de öyle. Hele bir de uğraşı uğraşımıza uyuyorsa! Bu hususstandır ki Ahmet Hamdi Tanpınar, Yahya Kemal'in "İnsanın ufku insandır." cümlesini hatırlatır ve ekler; "O bizim için büyük ve ışıklı bir ufuk olmuştu."

Ne saadet!

Mucizevi muhabbet haberi varsın bir başkasından gelsin, sorun mu? Bulmuş ya dostunu! Anlamış ya dostluğu! Ferahlamamıza yeter. Bahsedilen yanı başımızdaymış gibi içimizi duruluk, güven, içtenlik sarmalar. Dışımızdaki gurbet tarumar olur. Hoşnutluğumuz hemen herkese, her diyara yolculuk başlatır.

"Ben yolcusuyum bugün
Nis karnavalda eğlene dursun
Ben yolcusuyum bugün.
Yolun ufkunda Çamlıca."

**Yahya Kemal**

*"Karnaval ve Dönüş"* şiirinin son dizesine küçük bir müdahalede bulunma vakti. Böyle ihtiyaç buyurdu Tanpınar:

"Ben yolcusuyum bugün.
Yolun ufkunda Yahya Kemal."

Ufka birlikte bakacağınız göz yoksa Çamlıca'nın İstinye'den; İstinye'nin Üsküdar'dan farkı ne? Belki de büyük yalnızlık anlaşılmamak! Anlamamak! Anılmamak! Senden habersiz kalabalık ortasında kalmak!

Hem özgün beceriye sahip birinin esersiz oluşu, adının sanının kaybolup gitmesi muhatabını bulamayışından değil mi? Kimse, onun böylesine sere serpe, hedefsiz, sorumsuz yaşamasını ona verilmiş bir mertebe sanmasın. Bir yaraya sürülemeyecek yaşama tarzını kişinin kendi isteğiyle seçmesi mümkün mü? O seçim ortama mahkûmluktan, anlayışsızlıktan yahut birilerinin hak tanımaz gücüne, çıkar hesabına, biçimlendirme saldırısına maruz kalışındandır.

Bazıları için en iyisi, hâlden anlamazlara karşı yaftası göğsünde dolaşmak.

Çevremde yetkinliğini sınayacak konum, sesini taşıyacak mahfil bulamayanlar, çok zaman suçluluk hissi uyandırır bende. Kendimi, ihmal edenler arsında görürüm. Onların büyük gürültü içerisinde tükenmelerine hayıflanır,

acizliğimle yakınırım. Çaresiz, nasipleriyle buluşacakları günü bekleyedururum.

Beklemeler…

Defaten sormuşumdur aynaya: Mevlana, Şemsle; Yunus, Taptuk Emre'yle; Akşemsettin, Hacı Bayram'la buluşmasaydı temsil kabiliyetleri bu kadar engin ve derin olur muydu? Onların sabah ışığı olmaları o buluşma anının güneşindendir. Derler ki, marifet iltifata tabidir. Doğru. Ama daha da önemlisi iltifat eden ağzın kıymet bilirlik derecesi, yönlendirme gücü…

Yetimizin hürriyet sınırı, müdavimi olduğumuz mahfilde başlar. Toplanır, konuşuruz. Toplanır hatırlarız. Toplanır, danışır, düşünürüz. Toplanır, gerilir, genişler, içimizdeki kuşları uçururuz. Yergiymiş, takdirmiş sorun mu; yeter ki yakışan havayı bulalım kanatlarımıza.

**Bir usta, bir çırak ve…**

İşte, Ahmet Hamdi Tanpınar örneği.

Tanpınar, bilime, sanata iştahlı lakin rotasız, düzensiz bir gençtir. Hocası Yahya Kemal'le tanışırlar. Yahya Kemal muteber öğrencisini derslerden sonra yanında tutar. Fırsat buldukça onu semt semt kültür, sanat mahfillerinde dolaştırır. Yalnızca çeşme başlarında soluklanmak kaydıyla şimdilerde harap olmuş han, hamam, kışla, tekke, mescit, cami ve külliyeleri gezdirir. Bize özgü kubbelerin düzenini gösterir. Yeni edebiyatımızda kısım kısım nadasa bırakılmış İstanbul'u yeniden fethedercesine ve bir bütün olarak onun zihnine işler.

Netice mi?

Netice; Yahya Kemal'in *Aziz İstanbul* izlenimlerine karşılık *Beş Şehir*!

Tanpınar, hem öğrencisiydi Yahya Kemal'in hem de rakibi. Elbette her gerçeği mazisiyle tarttı. Fakat 'Ne içinde kaldı zamanın, ne de büsbütün dışında.' Konusunun ilk adresi içtenliğiydi. Oradan, ilk adresinden milletinin sevincini de kederini de şahsi hikâyesine kattı. Ayrılıkları, devamı kendisinde olacak buluşmalara bıraktı. Zihin sınavından geçmiş buluşmaların hayalini kurdu, kurduğuyla yaşadı. Ona ustasından kalan bir amaç da: "…hayatımızda kaybolan şeylerin ardından duyulan üzüntü ile yeniye karşı beslenen iştiyak(ı)" sevgi kelimesinde birleştirmek(ti).

**Şehir siluetleri**

Sokağa aktarılan bilgi kâğıda dökülmeyince zamanla taassuba dönüşüyor. Hele kaynaklara meyyal devamlılığı sağlayacak öğrenciniz de yoksa sizden şehir siluetine ürkütücü kıssa, korku, yılgınlık akıyor. Sınırlar daralıyor, kapılar kapanıyor, ilişkiler sığlaşıyor. Huzmesi olmayan upuzun bir kent koridoru çıkıyor önünüze. Akrabadan, hısımdan, doğasının bahşettiği muhabbetten habersiz hemşerin, mazinin gerçeğini kabullenmeye, değişime pek yavaş işliyor.

Ta kabına sığmayan öğrenci coşkusu yeni ufuk seçene dek bu böyle devam ediyor.

Tanpınar, kabına sığmayan öğrencilerdendi.

Onda insan, kuş, ev, eşya, tarih, zaman, zamanın bir dilimi veya bir dize, bir beste, bir metin; ait olduğu şehri temsil ediyordu. Hülyasını da sezgisini de şehir ezgileriyle süslüyordu. O, bir şehirden bir şehre geçtiğinde hem ev sahibi hem konuktu. Yine onun bir başka özelliği, "kendimizi eski manevi benliğimize karşı sempati hissetmeyen

yabancı ve dargın bir ruh hâleti içinde" kalmamızı engellemesi, mahdumlara yerlilik hissi vermesiydi.

*Beş Şehir* bu bütünlükle ele alındı. Şehrini yazmaya heveslenenler bu bütünlüğün tazyikiyle yola çıktı.

İşte Anadolu'nun usta-çırak geleneğine bağlı gürbüz kalemlerinden "Uzun Çarşının Ululları", "Altıncı Şehir", "Yedinci Şehir", "Harput Şehrengizi", "Kanatsız Kuşlar Şehri" "Bizim Şehrin Divaneleri", "Ruhuma Saplanan Şehir", "Geçmiş Zamanın Peşinde yahut Vaizin Söyledikleri…"

Bir de yaşadığı şehrin mazide kalan hayatını, tarihini, mimarisini, müziğini bugünün zevkine tütsüleyen şehir dergileri var. Kalemine güvenen gencimiz, artık dünü ve bugünü yarına aktaracak adresi bulmuştur: Şehir kitapları, şehir dergileri.

## Beş Şehir'in Sırrı

ANADOLU'nun kadim şehirleri, *Beş Şehir* arasında olmayışın ıstırabını niçin duyarlar? Kimlikli şehirlerimizin yazıyla müşerref evladı, yazdığını neden onun bir devamı olarak gösterir hemşerilerine? Bu, hangi eksikliğin teselli sidir? *Beş Şehir*'de imrenilen tarih mi, kültür mü, yoksa mazisi yazılan şehirler mi?

Sahi, insan fıtratının şehir kurma kudreti, cennetini kurma kudretinden daha mı üstün? Ezeli kazancın tecellisi hangisinden başlıyor acaba? Ahmet Hamdi Tanpınar'ın eseriyle öncelemeyi arzuladığı ne? Ankara, Erzurum, Konya, Bursa ve İstanbul'un ortak yanları nelerdir? Yerlileri *Beş Şehir* ile neden şerefyap oldular? Hemşerilerin dünden bugüne ve yarına taşımaya durduğu asalet uyumunu da yadsıyamayız. Sanmıyorum bu şehirlerin yazıya geçirilmeleri bir tesadüf olsun.

Kim bilir? Belki de *Beş Şehir*'in başatı, yazarın hüznü bir örtü gibi kullanması; dili, üslubu, içtenliği… Düzyazının sezgi notası ancak böyle olur dedirten zarifliğin o muntazam iç disiplini.

Her neyse; bilemiyorum şimdi? Gelgitlerle dolup boşalıyorum.

Sorular bir kısım cevabı içerse de, hâlâ sırrını çözmüş değilim. *Beş Şehir*'i '70'li yıllarda okumuştum. Bildiğim; hangi ruh püskürmesiyle yazılmış ise, okurunu o renge, o tona çarçabuk yönlendirmesi.

Şehrin yansıttığı insandır. Şehirde büyük yapılar, sanat eserleri, doğal hayat, olaylar, olgular insanla eskir, insanla yenilenir. Zaman, yeni nesle ihtiyaç duyan ebeveynlere nasıl bir yol çiziyorsa bir benzerini de şehre çizer. Şehir ve insan ilişkisi anne-çocuk ilişkisidir.

Bazı edipler bunu umursamıyor, yerlinin şehir muhabbetini, mazi ilintisini bugünün mücadelesinde anmak istemiyorlar. Hurdacı dükkânı gibi algılıyorlar maziyi. Kendileri nasıl besleniyorsa herkesin öyle, ayaküstü beslendiğini zannediyorlar. Modernliği, yeri yurdu belirsiz gezginde umuyor, her tarafa yayvan kıvraklık döşüyorlar. Nedense kalıcı huzurun izini sürmek, *Huzur*'un romanını yazmak akıllarına gelmiyor.

Bazı edipler ise, hayata bir ölünün mesafesinden bakıyor, telaşın, koşuşturmanın bütün yollarını kapatıp şehirliyi sürü olarak dondurmaya çalışıyorlar. Sanki herkes onların katı inancını devralmak mecburiyetindeymiş gibi davranıyor. İnanç narkozu zerk ettiklerini histeri nöbetiyle takip ediyorlar. Yanılgının, yanlışın, aldatmanın çığlığını kim duyurursa onun boynuna 'günah çocuğu' yaftası takmaktan çekinmiyorlar. Toplumun ihtiyaçla hayaline; taleple reddine salgın hastalık muamelesi gösteriyorlar. Acıyı, yokluğu, ezikliği insan gerçeğiyle çözmeye yanaşmıyorlar.

Sinelerine çekip sırtını sıvazladıklarıysa komuta uyanlar.

Şehirde ağlayana elbet bir duvar bulunur. Çünkü yadigâr bırakılan taş, toprak, ağaç her ne ise 'Evlâd-ı Fâtihân'ındır. Oysa şehirliye yakışan, bir kitaba, tecrü-

beden doğmuş bir sanat mucizesine yahut hüzünlerden süzüle gelmiş bir vefaya bürünerek dirilmektir. Yaraya sürülecek merhem ile beş duyuyu şifa hareketine yöneltmek ancak böyle olur; milletin güzeli, kişiye güzel kader böyle doğar.

Tabii, bütün bunlar azim, niyet ve nasip işi.

**Beş Şehir'in Birleşimi**

Eskiyle yeninin hüznünü aynı yürekte ısıtan Tanpınar'a nasip bir başka güzellik de 'oluş çağlarında Yahya Kemal'in balı ile beslenenler arasında' olmasıdır. 'Mesut bir tesadüf' ona yeteneğinin ustası ve zevkinin kılavuzunu buldurdu.

Artık Tanpınar'a düşen ıstıraplı ruhuyla yetinmeyip rastladığı yüzlerde hocasının hatlarını, hocasının bakışını yakalamak, onun maksadı üzere kendisiyle yüzleşmek, şahsileştirdiği şehir mazilerini yazarak sakinleşmekti.

*Beş Şehir* yazılmasaydı ne feci ihmal olurdu. Şu an onun yokluğunu akla getirmek bile içimi ürpertiyle dolduruyor.

Eğer *Beş Şehir* yazılmasaydı cetlerimizin "Maddeye geçmesini ısrarla istedikleri bir ruh ve iman"dan habersiz kalacaktık. Akabinde mazi ve manzara yaralı ruhlardan sızan irinle sıvanacak, sancılı mizacımız yer yer pörsüyüp küflenecekti. Billur yapılarımızın dilsiz hali ruhaniyetimizle bağlarını koparacak, melekelerimiz körelecek, şehre ve onun içinde barındırdığı mekânlara düşkünlüğümüz tarihe muhabbetimizden gelmeyecekti. Daralan, cendereye alınan hayatımızı sadece şimdinin çıkarları doğrultusunda sürdürmek bize bahşedilmiş bir marifet sayılacaktı.

*Beş Şehir*'i eline aldığında, hafıza mızrabını hâlâ gülleri parıldayan anılara dokundurmayacak kaç okur var acaba?

Onun en çorak vakitleri anlatan kelimelerinde bile zihinlere yeni rayihalar püskürten bir iksiri bulunur. Tanpınar, *Beş Şehir*'i yazmasaydı takipçileri, taklitçileri derbeder surlarda tatsız ve tasasızca gezinecek, şimdiler mekânının, mahfilinin duygularını yeşillendiren Anadolu'nun gürbüz kalemleri belki de gövermeyecek, yaşadığımız yerlere tanıklığımız nice yıllar ertelenecekti. Daha da kötüsü; "Ruhumuzun en sanatkâr tarafı muhakkak ki sizin hülyanızla" beslenmemiş olacaktı.

Vatan toprağı budanmış, tespihimizin taneleri dağılmıştı. Kanallar değişiyordu. Sular kesilmiş, mutfak, kiler boşalmış, sandığa siyah örtü çekilmişti. Açtık; bilmeye, bilinmeye muhtaçtık! Zafer ile yenilgiyi, fukaralık ile varlığı, öfke ile sakinliği birbirine karmış, ayıklamakta çekinir haldeydik. Yaşanan; yeniden doğuşun 'kültür devrimi' kargaşasıydı. Şaşkındık. Kararsızdık. Zaman zaman mahrum kaldıklarımızın hülyasını hatırlatan 'üzüntü'ye şükreder olmuştuk.

Sanırım o geçiş dönemi kavşağında vatandaşa kendi kimliğiyle, kültürüyle, mekânıyla hâlleşmeme fırsatı veren *Beş Şehir*'in mensubiyet şuuru asla küçümsenmeyecektir.

Yahya Kemal, 'beş yüz seneden beri İstanbul'u ve Boğaziçi'ni beşeriyetin hayaline nakşeden' Türklüğü kazımak isteyenlere bunu başaramayacaklarının işareti olarak nasıl tarihi ve sanat eserlerimizi gösterdiyse Tanpınar da *Beş Şehir*'i ile, heba edilecek neslin kabullenmeye durduğu "fukaralık nizamı"nı bozmakta direndi. Her nesnemizin hikâyesine uygulanan "sükût suikastı"nı kalemşorlara jurnalledi. Şehrinin mazisi, imarı, inancı ve umudu olacak kuşaklara, beşere ait o benzersiz üslubuyla özlenen "şehir mefhumunu" döktü. Döktüğü kalıba muhabbetimizin mührünü vurdu.

## Bize Benzer O Kâinat

YILLAR evvel yabancı bir filmde görmüştüm: İki güzel bayan, pastanenin önüne kurulu masalardan birine oturmuş, beyaz şarap yudumluyor, gelip geçenleri izlerken önyargıda bulunuyor, gülüşüyordular. "Bu çokbilmiş, bu ana kuzusu, bu mirasyedi, bu hoyrat, bu çapkın…" *Çapkın* dedikleri birkaç adım yürüdükten sonra dönüp onların gülüşüne tebessümle karşılık vermişti.

Nedense *tarihi* o iki bayana benzetirim. *Çapkını* da edebiyata!

Sanırım beni böylesi bir teşbihe yönelten, tarihin olayları, toplumları, sistemleri ve kültür ürünlerini sebep-sonuç ilişkisiyle izlemesi, edebiyatın ise onun hemen her konusuna sempatiyle bakması; yararlanması.

Edebiyatçı, tarihi, tarihçiden de politikacıdan da daha fazla önemsiyor. Varoluş bilinci mi oluşturulacak? Kokusuyla, rengiyle kadim bir olgu mu işlenecek? Telepatik, empatik, estetik duygular mı geliştirilecek? Buyurun tarihe… Kulaklar onun derinlerden gelen sesinde, gözler onun şaşmaz yargısında. Tarihin ele aldığı her konu âdeta edebiyatçının metninde yer almak için bekliyor.

Tarih de öyle; benliğinden yararlanan edebiyatçıya kendisinin söyleyemediğini, söylettiriyor. Edebiyat aracı-

lığıyla dikkatleri kanlı kavgaların, iktidar mücadelelerinin mahremine çekiyor.

Usta işi edebiyat, belli bir zamana ait gerçeği, bütün zamanlara açıyor.

"IV. Murat" oyunundan sonra IV. Murat'ın kabir ziyaretçilerinin arttığını Tarsus'ta A. Turan Oflazoğlu'ndan dinlemiştim. Bu oyundan sonra o zaman dilimi, okurunu da çoğalmıştır. Yine İlber Ortaylı, bir tarihçi gözüyle*Vatan –yahut- Silistre*'nin sahnelendiği günü "Avrupa ve Biz"de anlatıyor: "1875 yılının bir kış günü, Namık Kemal'in *Vatan –yahut- Silistre* başlıklı piyesi oynanıyor, millet sokaklara dökülüyor: "Vatan, millet, hürriyet" diye bağırıyor. Zaptiye üstlerine yürüyüp "Ne istiyorsunuz?" deyince "Allah Murad'ımızı versin" diyorlar."

Edebiyatta aranan tarihin muradı…

Mesela, Arif Nihat Asya'nın *Fetih Marşı*, millet arzusunu dillendiren bir başka murat değil mi?

"Bu kitaplar Fatih'tir, Selim'dir, Süleymandır;
Şu mihrap Sinanüddin, şu minare Sinan'dır;
Haydi artık, uyuyan destanını uyandır!

Bilmem, neden gündelik işlerle telaştasın…
Kızım, sen de Fatihler doğuracak yaştasın!"

Tarihin somutlaştırdığı anlayışı edebiyatın benimseyip yaygınlaştırmasından daha doğal ne olabilir ki! Tarihe kattığımız huşu duygusu da edebiyatla edinilir. Atalar katında *vatana, millete, hürriyete* atfedilen değerler, ilkin edebiyatın ocağında eriyor, oradan kalıcı sembollere dönüşüp zihnimize yerleşiyor. Sonra kültürümüze, töremize, ülkümüze karışıyor.

Tarihin kronolojik bir yanlışı düzeltilebilir olmasına rağmen edebiyat vasıtasıyla kültür bilincine yerleşmiş tarihsel bir olgu -yanlış da olsa- kolay kolay düzeltilemiyor. Rollo May, 'Yaratma Cesareti'nde "çünkü" diyor, "…dönemin altta yatan tinsel anlamı ifadesini dolaysız bir biçimde sembollerle sanatta bulmuştur."

Edebiyatın sembolleri mazinin, inancın, yaşama biçiminin, dünyayı algılayışın, hayat tecrübesinin ve aşkın sembolleridir. Edebiyatın sembolleri karışık, karmaşık insan yığınından devasa bir millet çıkarmanın ve insanı kendisi olacak kundağa sıkıca belemenin sembolleridir. Milletlerin tarih aynasında değişmeyen duruşunu hep bu semboller aracılığıyla görürüz.

Tarihi edebiyatsız, edebiyatı tarihsiz düşünsek bile -ki bu mümkün değil- yine de işlevlerinde pek bir şey değişmez. Kuşkusuz bizler ebeveynlerimizin çocuğu olduğumuz kadar edebiyatımızın da çocuklarıyız. Sağlıklı bir içe bakış bu köksüzlüğü, dilsizliği, motifsizliği görecek, boşluk mutlaka doldurulacaktır.

Nitekim fermuarsız düşünenler edebiyatı tarihten; tarih bilincini edebiyattan soyutlamaya yeltenmiştir. Fakat toplumun tahammülü, temayülü bu yiğitliğe soyunanlardan birer numune saklayarak ötesini çöplüğe atmıştır.

Tarihimizin İstanbul'unu, Çanakkale'sini Yemen'ini, Sarıkamış'ını; Cem Sultan'ını, Ulubatlı Hasan'ını, Genç Osman'ını, Onbaşı Seyit'ini şiirden, türküden, hikâyeden, romandan çıkardığımızda çeyizlerimiz adressiz kalır. Mensuplarımızda "ev", "ata", "sıla" mefhumuna muhabbeti sıfırlarız. Hafızanın yaşanılanlara ilgisini, kutsalların kişiliğe tesirini engelleriz. İnsan tecrübesinden mahrum evladımız, hırçınlığıyla acuzeleşir. Hakikatimiz sarsılır! "Türk ailesi" tasavvurunu oluşturan ortaklığı paramparça

ederiz. Ve öyle bir an gelir ki biz, herkesten fazla hassas, herkesten fazla narsist, herkesten fazla değer arayan oluruz.

Tabiî sorumlu olduklarınıza dair bir kaygınız kalmışsa.

Tarih, yaşanılandır, edebiyat ise anlatan. Günümüz düşünürlerinden Ömer Naci Soykan'ın *Bir Tarih Felsefesi İçin Düşünceler* denemesinde altını çizdiğim cümle şuydu; "İnsan olaylara anlam vermekten vazgeçtiğinde, onun yalnız geçmişi değil bugünü de anlamsızlaşır."

Edebiyatın anlattığı tarih, Nietzsche'nin bahsettiği o *yaşamaya yük* olabilecek tarihi de dizginliyor. Ötesi sizin merakınıza, ilginize, insanlığınıza kalıyor.

Aslında geleceği geçmişte arayanlar, geleceğe odaklaşanlar ve benim gibi teşbihle tespih çekenler, iyimserliğin, hoşnutluğun birikimiyle tarihi pastane masasında değil de nikâh masasında görelim, demeye getiriyorlar. Evlenmeye namzet gence onlarca talip çıkacaktır. Ancak tarihe yakışan edebiyat! Zira edebiyata bir eş arandığında yine ilk akla gelen tarih olmuştur.

Bu iki âşığın tenhalarda buluşup dertleşmesi, kurguları, belgeleri, sebepleri hiç soldurmuyor. Tarih, edebiyatın dilini üstüne çektiğinde onun çözümleyici özelliği bize ait özelin en küçük ayrıntılarına kadar iniyor. Bu ayrıntılara bebemize ninni söyleyen anne, bebemizin beşiği, yastığımızın kanaviçesi; mutfağımızdaki kap kacak, genç kızımızın sofra hazırlayışı; sokağımızdaki toz, dağımızdaki ot; uğraşlarımız, esprimiz, ciddiyetimiz, kavgalarımız; imtiyazlı ruhlara ait niyetleri tescillemek; tedricen de olsa hakikatimizi aratan dilin olağanüstü sığınakları ve hayal ile telkin de dâhildir.

Dün, varlık değerlerini, sosyal düzeneklerini sanatla, edebiyatla ifade etmeyen/edemeyen milletler, bugün

yalnızca tarihin karanlık noktasını dolduruyor. Edebiyata belki yüzlerce görev atfedebiliriz. Ama onun başatı, hatırlatmaktır.

İşte Yahya Kemal'in Itrî için söylediği:

"Mûsıkîsinde bir taraftan dîn,
Bir taraftan bütün hayât akmış;
Her taraftan, Boğaz, o şehrâyîn;
Mâvi Tunca'yla gür Fırât akmış.
Hüznümüz, şevkımiz, zaferlerimiz,
Bize benzer o kâinât akmış…"